

Köllő Kata

„BÜNÖS VAGYOK, MERT ERŐSEBBEK TUDTATOK LENNI NÁLAM”

„Nézzétek meg ezt az előadást, nagyon ajánlom” – írtam ki közösségi oldalra a szatmári színház *Kohlhaas*-bemutatójának másnapján, immár haza, Kolozsvár felé utazva. A háromórás buszozás alatt aztán elkezdtem gondolkodni azon, hogy miért is ajánlom megnézésre a Béla Marcel rendezte produkciót azonkívül, hogy jó volt nézni a Harag György Társulat legújabb bemutatóját? Akkor egész úton egyetlen kifejező, beszédes kép tért vissza emlékezetemben újra és újra: egy adott pillanatban a Kohlhaast játszó Orbán Zsolt egy, körülbelül fél méter magas ingatag aktakötegen állva próbál egyensúlyozni, a felgyúlt iratcsomók az ő addigi – elutasított, elfektetett – kereseteinek/pereinek dokumentumait tartalmazzák. És hát, szükségszerűen elbukik, mint minden tragikus hős, de még mielőtt a tragikus vétséget elköveti, igazságának – a jó állampolgár mintaképeként – természetesen peres úton kívánt érvényt szerezni, bizonyítja ezt a felgyúlt aktahalmaz is, amelyet az őt védeni hivatottak elsüllyesztettek. Ha egy mondatban kellene tehát megfogalmaznom a Béla Marcel által rendezett előadás lényegét, akkor azt mondanám: ugyanilyen pazar egyensúlyjáték jellemzi a teljes produkciót, mint az imént leírt jelenet.

Na, de térjünk a lényegre. Feltehetően maga Heinrich von Kleist sem gondolta volna, hogy *Kohlhaas Mihály* (eredeti címén: *Michael Kohlhaas*) című, 1810-ben megjelent kisregénye a későbbiek során ekkora népszerűségnek fog örvendeni, tekintettel arra, hogy a források szerint maga a kortárs, Goethe sem igazán értékelte nagyra, „viszolyogva olvasta”, véleménye szerint ugyanis „érett értelem számára lehetetlen ilyen motívumok erőszakosságába élvezettel elmerülni”. Az azóta eltelt idő azonban rácsáfolt Goethére, hiszen Kleist kisregényéből több mint húsz színpadi feldolgozás született, több film és opera készült, mi több, főhőséről Kohlhaas-szindrómának neveztek el egy pszichiátriai tünetegyüttest.

Tájainkon nyilvánvalóan az egyik legismertebb feldolgozás a Sütő Andrásé, az 1973-ban született *Egy lócsiszár virágvasárnapja* című dráma főhőse – már csak az évszámot is tekintve – hangsúlyosan az elnyomás, az önkényuralom elleni harc szimbólumává vált (Kolozsváron 1975-ben mutatták be, Harag György rendezésében), de láthattuk a nagyváradi színház színpadán Tasnádi István 1999-ben írt *Közellenségét* is, amely két narrátor, nevezetesen a két elorzott ló szemszögéből meséli el a lócsiszár történetét, „akik” immár a sintértelepen várják sorsukat.

A szatmári *Kohlhaas*-változat a színpad szerint Heinrich von Kleist kisregénye nyomán, Henrik Ibsen, Sütő András és Tasnádi István műveit felhasználva született, színpadra alkalmazta Takács Réka dramaturg és Béla Marcel. Ütős szövegváltozat kerekedett ki, gördülékeny, mai, teljes mértékben szolgálja a rendezői koncepciót, nem utolsósorban pedig pörgős, gyors replikák váltják egymást, amit a színészek kitűnően hasznosítanak. Ez a dramaturgiai változat megtartja ugyan a narratori szerepköröket, de a Bernd (Bogár Barbara) és Wilhelm (Budizsa Evelyn) nevű szereplők nem a lovak szempontjából mesélik a történetet, az ő feladatuk leginkább az esemény-sűrítés, a szükséges, cselekménykiegészítő magyarázatok közlése. Jelmezük korhű némiképp, feltehetően a történelmi kort hivatott összekötni a mával, a további szereplő többé-kevésbé mai viseletet hord (jelmeztervező: Lokodi Aletta). Narratori funkciójuk mellett további három figurát is ők keltenek életre, mellesleg a Kohlhaast és Luther Mártont (Méhes Kati) alakító színészekon kívül mindenki másra két-három-négy szerep jut, és itt jegyzem meg, hogy mindenki remekül elboldogul velük.

És most röviden kitérnék arra, hogy miben is áll az előadás bevezetőben említett pazar egyensúlyjátéka. Elsősorban abban, hogy a rendező remekül egyensúlyoz az irónia, az elrajzoltság, az elidegenítés elemeivel, ezáltal pedig képes megmutatni a történet színét és fonákját. De ugyanolyan hangsúlyosan fókuszál a mélységekre is, a szereplők jellemére, sokszínűségére, no és a humorra. Mindezekhez adott az Ács Alajos Stúdió kis méretű tere, amelynek intimitása testközelbe hozza ennek a némiképp magányos hősnek a személyes drámáját, ugyanakkor felnagyítva látjuk az őt körülvevő szereplők többnyire szatírába csomagolt jellemvonásait. A Fornwald Gréti tervezte minimalista díszlet pedig maximálisan szolgálja mindezt, hiszen gyakorlatilag egy téglalap alakú, plexilapokkal lefedett emelvény, hátsó részén két korláttal ellátva, többnyire ebben a kiemelt térben zajlanak az események. Az emelvény két oldalán elhelyezett székeken ülnek a színészek, innen lépnek be a jelenetekbe, gyakran a narrátorokkal kommunikálva vagy az ő

replikáikat ismételve, mintegy visszakérdezve, esetenként megkérdőjelezve, hogy a kétoldalt, egy-egy állványra kihelyezett szövegkönyvben – amelynek segítségével Bernd és Wilhelm „levevényli” az előadást – valóban az áll, ami elhangzik. A több szereplőt is megjelenítő színészek külsőségekben csupán egy ruhadarabbal vagy egy fejfedővel, esetleg egy parókával jelzik a szerepcserét, játéukban azonban sokszor bravúros változásoknak lehetünk tanúi.

Már a kezdésnél, a Prológ két rövid jelenetéből kiderül, hogy mire számíthat a néző: a narrátorok civilként röpké kérdéseket intéznek a technikai munkatársakhoz, majd a már a térben lévő várakozó színészekre tekintve „újtára indítják” az előadást. Köszöntik a nézőket, de azonnal meg is nyugtatják őket, ne aggódjanak, nem lesz interaktív az előadás, csak szeretnének előjáróban néhány dolgot elmondani, mindeközben természetesen szinte észrevétlenül belecsöppenünk és egyúttal részesei is leszünk Kohlhaas Mihály történetének. Szó szerinti interaktivitás valóban nem lesz, de nem is maradunk ki teljes egészében a játékból, szinte folyamatos a kapcsolódás közönség és szereplők között, már csak abból is kiindulva, hogy szemünk előtt történnek a különböző szerep- és jelenetváltások.

Visszatérve Kohlhaas figurájára, illetve jellemének arra a kettősségére, amelyre már elbeszélése legelső bekezdésében utal Heinrich von Kleist: „A tizenhatodik század dereka táján élt a Havel partján egy Kohlhaas Mihály nevű lócsiszár, egy tanítónak a fia, aki a maga korában a legjóravalóbb s egyúttal a legszörnyűbb emberek közé tartozott” – írja a szerző, majd kifejti, hogy ez az ember a jó állampolgár mintaképe volt, istenfélő, jótékony, igazságszerető, „egyszóval a világnak áldania kellett volna emlékezetét, ha egyik erénye nem hatalmasodik el fölötte. Jogérzete azonban rablóvá és gyilkossá tette”. Felmerül tehát a kérdés, hogy lehet-e hősként tekinteni Kohlhaasra, ha igazság- és jogérzete, személyes bosszúhadjárata idáig juttatta? Nyilván külön tanulmányt lehetne írni az ő „rablóvá és gyilkossá” válásának útjáról, arról, hogy mennyire voltak jogosak vagy jogtalanok a tettei, nem szeretnék most ezekbe a részletekbe belemenni, de tény, hogy a személyes jogainak elismertetése, az elégtétel elnyerése egy adott pillanatban megszállottsággá válik, ez pedig nem mindig vezet jó útra. Ha azonban Kohlhaasra tragikus hősként tekintünk – márpedig az –, akkor szükségszerűen be kell következnie a tragikus vétségnek, függetlenül a végkifejlettől, illetve attól, hogy azt milyen okok generálják.

Azt is meg kell állapítanunk minden kétséget kizáróan, hogy Kohlhaas végső soron politikai manőverek áldozatává válik, az érdekösszefonódások,

a tisztségviselők korrupciója, nepotizmusa taszítják őt mind tovább és tovább azon az úton, amelyről, végső elkeseredésében, már nem tud letérni.

A Béla Marcel rendezte előadásnak is ez a sarkalatos pontja, nagy érénye pedig az, hogy látványosan egyensúlyoz az ellentétekkel: Kohlhaas csendes lázadását, majd óhatatlan radikalizálódását és önbíráskodását állítja szembe a hatalom képviselőinek olykor karikatúrisztikus magatartásával, görcsös igyekezőkkel, hogy elhallgattassák a lázadó kisembert. „Olyan országban, ahol nem védenek meg jogaimban, nem bírok megmaradni. Kutya legyenek, ha tűröm, hogy belém rúgjanak, ne pedig ember!” – mondja feleségének a lócsiszár, lázadásának kezdeti szakaszában. Majd egy későbbi fázisban, immár Luther Mártonnal vitatkozva, akiben rendületlenül hitt, és mint mondja, csak a tanításai szerint cselekedett, miszerint „ostorozni kell a hatalmasságokat, ha alattvalóik jószágát megrontják” – „Isten szolgálójának, a szószékről, szavakkal!”, veti vissza Luther –, már odáig jut, hogy a háború, amelyet visel, akkor lenne gonosztett, ha nem volna a társadalomból kitaszítva azáltal, hogy meg van fosztva a törvény oltalmától. És ugye megismertük már a „törvény oltalmazóit”, ekkorra ismeri már őket maga az egyházi vezető is. Végül következik vesszőfutásának utolsó szakasza, a lelki atya által végre engedélyezett gyónás. „Miben vagy bűnös?”, kérdi Luther. Kohlhaas válasza: „Bűnös vagyok, mert bíztam államom törvényeiben, lelki atyám szavaiban, uralkodóm esküjében. Bűnös vagyok, mert nem irtottam ki ellenségeimet, nem gyújtottam fel városaikat. Bűnös vagyok, mert nem oltottam bosszúsomjamat tronkai Vencel vérével. Bűnös vagyok, mert meg akartam felelni Istennek, magamnak és a többi embernek. Bűnös vagyok, mert erősebbek tudatok lenni nálam.”

És itt véget is érhetne Kohlhaas Mihály önbíráskodási története, amely végül, mint köztudott, úgy zárul le, hogy a személyes sérelmei miatt elégtétel adatik ugyan, de „az országos béke megbontása miatt” („Milyen ország? Milyen béke?” – kérdez vissza a lócsiszár) neki is fizetnie kell, az életével. Csakhogy a hatalom nem elégszik meg ennyivel, még tartogat egy utolsó fricskát. Kopognak a narrátor szavai: „... miközben a koporsóvivők elindultak vele, hogy tisztességgel eltemessék az elővárosi temetőben, a választófejedelem magához hívta az elhunyt fiait, és kinyilvánítván azon óhaját, hogy az apród iskolájában nevelkedjenek, lovaggá ütötte őket.” Már csak az a kérdés, hogy vajon az utódok mire emlékeznek majd az apródiskolában való nevelkedésük után...

Kohlhaas. Heinrich von Kleist nyomán Henrik Ibsen, Sütő András és Tasnádi István műveit felhasználva, színpadra alkalmazta: Takács Réka és Béla Marcel. Rendezte: Béla Marcel. Szereposztás: Bernd (narrátor) – Bogár Barbara, Wilhelm (narrátor) – Budizsa Evelin, Kohlhaas Mihály – Orbán Zsolt, Luther Márton – Méhes Kati, Vencel, Lisbeth – Sosovitzza Anna, Kallheim, Barát3 – Moldován Blanka, Várnagy, Küldönc, Himboldt – Diószegi Attila, Herse, Füttyike, Sintér, Nagelschmidt – Szabó János Szilárd, Sorompóór, Hinz, Antónia nővér, Barát2 – Keresztes Ágnes, Jogtudós, szomszéd, Fejedelem, Barát1 – Gaál Gyula. Díszlet: Fornvald Gréti. Jelmez: Lokodi Aletta. Dramaturg: Takács Réka. Koreográfia: Szabó Franciska. Zenei munkatárs: Moldován Blanka. Fény: Fleisz Patrik, Kecskés Lénárd. Hang: Geszti István. Súly: Varga Katalin. Ügyelő: Fábri Zoltán. Rendezőasszisztens: Balogh Ádám. Bemutató dátuma: 2025. február 25.